

Dr. Halit il

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

HZ. ÖMER'İN
LİDERLİĞİ VE
YÖNETİCİLİĞİ

Ömer'ini Arayan Yüzyıl
HZ. ÖMER'İN LİDERLİĞİ VE
YÖNETİCİLİĞİ

Dr. Halit Çil

GENEL OLARAK LİDERLİK

Kavram ve Tanım

Köken olarak İngilizce bir isim olan “lider” (leader) kelimesi, Türkçede sözlük anlamı itibarıyla, şu manalarda kullanılmaktadır: Yönetimde gücü ve etkisi olan kimse, önder, şef; bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse. Buna bağlı olarak “liderlik” (leadership) ise, liderin görevi ve lider olma durumunu¹² ifade etmektedir.

Liderlik, yöneten ve yönetilen insanlara göre farklı manalar alabilir. Buna göre öğretme, çalıştırma, atama, koltuk yönetimi, öğüt verme, rehberlik etme, düzeltme, koruma, açıklama ve gözleme manalarına gelebilmektedir.¹³ Liderliğin üç temel anlamı vardır. Bunlar, belli bir makamı elinde bulundurmaktan elde edilen sıfat, bireyin kişilik özelliği ve bir davranış kategorisidir. Tabii bunlarla birlikte araştırmacıların algılama farklılıkları da ortaya koydukları sonuçlara yansımaktadır.¹⁴

Bu açıklamalardan yola çıkarak lider ve liderliği en genel anlamıyla şöyle tanımlayabiliriz: Lider; grup üyelerini bir amaca yönelik olarak güdüleyen ve grup amaçları doğrultusunda etkileyen, yönlendiren kişidir. Liderlik ise belirli koşullar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi sürecidir.¹⁵ Liderlik, bir yetenek

12 *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, İlgili sözcük maddeleri.

13 Chris Clarke-Epstein, *78 Important Questions Every Leader Should Ask and Answer*, AMACOM Books, USA 2002, s. 11.

14 Uğur Zel, *Kişilik ve Liderlik*, Nobel Yay., Ankara 2006, s. 108.

15 Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım, 8. bs., İstanbul 2001, s. 465.

H. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

setinden daha fazladır. Gerçek liderlik, iyi bilenmiş yeteneklerin, açık ve cana yakın bir ruh ile birleştirilmesidir.¹⁶

Farklı hareket noktalarından kaynaklanan araştırmalar, çok sayıda ve değişik liderlik tanımlamalarına yol açmıştır. Bu tanımlamaların bazıları şu şekilde sıralanabilir:¹⁷

Liderlik;

Ortak bir amaca doğru grubun davranışlarını yönlendirmek için bireyin yapmış olduğu davranışların tümüdür.

İletişim sürecinin yaşandığı bir ortamda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak üzere yönlendirilmiş kişiler arası etkileşim sürecidir. Karşılıklı davranış ve fikir birliği ile yapıyı harekete geçirmek ve bu hareketi devam ettirmektir.

Amaçları gerçekleştirmek için uğraşanları duruma göre uyarlayıcı, onların sorularını yanıtlayıcı bir roldür.

Organizasyonun günlük emirleriyle mekanik koordinasyonundan daha ötede etki yönünden ortaya çıkan bir fazlalıktır.

Belli bir amacı yerine getirmek maksadıyla örgütlenmiş bir grubun davranışlarını etkileme faaliyetidir.

Bu farklı tanımlar, liderin grubu yönlendirme, hedefe ulaştırma, harekete geçirme, motive etme ve etkileme gibi farklı özelliklerinden, yapılan araştırma sahasına göre, sadece birisinin öne çıkarılması sonucu meydana gelmektedir.

Bizce liderlik, yukarıda saydığımız özelliklerin ve araştırdıkça ortaya çıkacak farklı hususiyetlerin toplamıdır.

Liderler, sadece basit bir etkiye sahip değillerdir, çünkü onlar öncü ve emredici konumdadırlar. “İnsanların ait olmayı isteyecekleri bir dünya” oluşturmayı başaranlar gerçek liderlerdir.¹⁸

Lideri tanımlamanın iki yolu vardır:

¹⁶ Clarke-Epstein, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁷ Zel, *a.g.e.*, s. 109-110.

¹⁸ Robert B. Dilts, *Visionary Leadership Skills*, Meta Publications, USA 1996, s. 3.

Lider, grubun lider olduğunu söylediği kişi veya grup üzerinde en çok etkiye sahip olan kişidir. Her iki tanımın da işlerliği vardır ve genellikle, sonuçta aynı kişiyi gösterirler. Bazı araştırma sonuçlarına göre bir grubun üyeleri, liderin kim olduğu konusunda, dış gözlemcilerle aynı fikri paylaşılmaktadırlar.¹⁹

Lider-Yönetici Farkı

Literatürde örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmada belirleyici olan liderlik ve yöneticilik kavramları arasında farklılık bulunduğu yöneltik görüşler bulunmaktadır. Yöneticilik-liderlik ayırımı konusunda Warren Bennis ve Burt Nanus, farklı bir yorum getirmişlerdir. Bunlara göre yöneticilik, yerine getirmek, sorumluluk taşımak ve yürütmektir. Liderlik ise etkilemek, yönlendirme konusunda rehberlik etmek, etkin faaliyet ve görünüşdür. Buna göre örgütsel yapıda yöneticiler sisteme, denetime, belirlilik şartlarında hareket etmeye ve kurallara önem verirken, liderler yaygın bir iletişim, fikir üretimi ve bu fikirleri eyleme dönüştürmeyle ilgilendirler.

Buradan “mevcudu koruyan yönetici, ama değişimi başaran, değişimi harekete geçiren liderdir” sonucuna ulaşabiliriz.

Yöneticilik daha çok biçimsel örgüt yapısı ile ilgili bir kavramı ifade etmektedir. Öte yandan, liderliğin oluşması için biçimsel organizasyonun varlığı ön koşul değildir. Yönetici ile lider arasındaki ortak özellik ise, her ikisinin de bulunduğu örgütteki kişi ya da grupları belirli amaçlara ulaşmak için yönetme ve yönlendirme çabası içerisinde olmalarıdır.²⁰

Lider, içinde bulunduğu koşullara hâkimken, yöneticinin bu koşullara teslim olması, lider ve yönetici arasındaki en temel fark olarak söylenebilir. En genel tanımıyla lider, gruba “önderlik” yapar ve gidilecek hedefi belirleyerek grubu motive eder. Yöneticinin en bariz vasfı

19 J. L. Freedman ve diğerleri, *Sosyal Psikoloji*, 3. bs., çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s. 505.

20 Dilaver Tengilimoğlu, “Kamu ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması,” *Elektronik Sosyal Bilimler* dergisi (www.e-sosder.com), Güz 2005, Sayı: 14, s. 3.

Hız. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

ise belirlenmiş hedefler doğrultusunda "iş takibi" yapmasıdır. Fakat bundan başka büyük ve önemli farklar da vardır. Bunları şu şekilde şematize etmek mümkündür:²¹

YÖNETİCİ	LİDER
Sadece yönetir.	Yönetirken yenilikler yapar.
Kopyadır.	Orijinaldir.
Elindekileri korumaya çalışır.	Elindekileri geliştirmeye çalışır.
Sistem ve yapı üzerinde durur.	Kişilerin üzerine eğilir.
Çalışanlarını baskı ve kontrol altında tutar.	Çalışanlarına güven ve ilham verir.
Kısa vadeli düşünür.	Uzun vadeli bir bakış açısına sahiptir.
"Nasıl?" ve "Ne zaman?" sorularını sorar.	"Ne?" ve "Niçin?" sorularını sorar.
Gözü hep alt sıralardadır.	Gözü hep ufuğa yönelmiştir.
Taklit eder.	İcat eder.
Statükoyu kabullenir.	Statükoya meydan okur.
Tipik iyi bir askerdir.	Kendine has bir kişiliktir.
İşleri doğru yapar.	Doğru işleri yapar.

Tablo 1- Lider-Yönetici Farkı

21 Warren Bennis, *Bir Lider Olabilmek*, 4. bs., çev. Utku Teksöz, Sistem Yay., İstanbul 2003, s. 49-50; Murray Hiebert & Bruce Klatt, *The Encyclopedia Of Leadership*, McGraw-Hill, USA 2001, s. 5.

İSLAM'DA LİDERLİK ve HZ. MUHAMMED'İN (a.s.m.) LİDERLİĞİ

İslam'da liderlik öncelikle “güven” demektir. Çoğu zaman güven, lider ve takipçileri arasında açık bir sözleşme veya teminat şeklini alır ki, lider onlara en iyi şekilde rehberlik etmeye, onları korumaya ve onlara adaletle ve kurallara uygun şekilde muamele etmeye çalışacaktır. Dolayısıyla İslam'da liderliğin merkezinde adalet ve doğruluk vardır.

Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselam, Müslüman liderler ve takipçileri için bütün zamanlarda geçerli olacak modeli ortaya koymuştur. Bu inanç, Allah'ın, onun hakkında “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”²² ayetini indirmesiyle desteklenmiştir. Böylece Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın örneklığı, hem Müslüman liderler hem de takipçilerin izlemeye gayret göstermeleri gereken eşsiz bir örnekliktir.²³

İslam'da liderlik, küçük bir seçkinler grubuna (elit) has kılınmamıştır. Aksine, duruma bağlı olarak her insan, bir grubun lideridir ve bir liderlik mevkiini işgal eder. Böylelikle sorumluluk üstlenen bireyler içinden, büyük sorumluluklar üstlenebilecek gerçek liderler çıkacaktır. Bu misyon Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselam tarafından şöyle ifade edilmiştir: “Hepiniz çobansınız ve hepimiz sürünüzden mesulsünüz. Emir çobandır ve sürüsünden mesuldür. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mesuldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mesuldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mesuldür. Kişi babasının malında çobandır, o da sü-

²² Kalem sûresi, 68:8.

²³ Rafik Beekun and Jamal Badawi, *The Leadership Process in Islam*, USA 1999, s. 6.

H. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

rüsünden mesuldür.”²⁴ Benzer bir cümleyi H. Ömer de kullanmıştır: “Her çoban güttüğünden mesuldür.”²⁵

Müslümanlar, hayatın çoğu durumlarında bir lider tespit etmek ve onu takip etmek durumundadırlar. H. Muhammed aleyhissalâtu vesselama göre Müslümanlar, seyahat boyunca bir lider belirlemek,²⁶ cemaatle namazı eda etmek için bir imam tayin etmek ve diğer grup faaliyetleri için lider seçmek zorundadırlar.²⁷ İslam dininde cemaat halinde ibadet teşvik edilmiş, hatta bazı ibadetler için cemaat şart koşulmuştur. Her gün kılınan beş vakit namaz, haftada bir kılınan cuma namazı ve bayram namazları cemaatle eda edilen belli başlı ibadetlerdir. Cemaatle namaz, Müslümanlar arasında mevcut manevi bağın en önemli tezahürlerinden biridir.

Namazların cemaatle kılınmasının hikmeti, Müslümanların birbirleriyle görüşüp hallerinden haberdar olmaları, bilgi alışverişinde bulunmaları, aralarında disiplin, sevgi ve düzenin yerleşmesi ve ibadetlerini severek yapmalarını sağlaması gibi amaçlara yönelik olmalıdır. H. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın hayatı boyunca cemaate namaz kıldırması, hastalandığında da cemaate katılarak H. Ebu Bekir'in arkasında kılması, konunun İslam'daki yerini göstermesi bakımından önemlidir.²⁸

O halde liderlik, belirli hedeflere ulaşmak için çabalayan, takipçilerin istekli ve yapıcı katılımını arayan liderin olduğu bir süreç olarak betimlenebilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak liderliğin, liderin,

24 Buhâri, Ahkâm 1, Cum'a 11, İstikrâz 20, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20; Tirmizî, Cihâd 27; Ebu Davud, İmâret 1; Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, thk. Bekrî Hayyânî ve Saffet es-Sakâ, *Müessesetu'r-Risâle*, Beyrut 1985, 14680.

25 Belazûri, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd Zerkây, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, X, s. 344.

26 “Resulullah aleyhissalâtu vesselam, ‘Üç kişi yolculuğa çıktığı zaman içlerinden birini başkan seçsinler’ buyurmuştur.” Ebu Davud, Cihad 80.

27 “Cemaatle birlikte kılınan namaz, kişinin kendi başına kıldığı namazdan yirmi beş kat daha üstündür. (Nesâi, Namaz 21:482.) Cemâatle kılınan namaz, yalnızın kıldığı namazdan yirmi yedi derece faziletli olur. (Buhâri, Ezan 30; Müslim, Mesâcid 272; Nesâi, İmâmet 42.) Bir köy veya kırdâ üç kişi birlikte bulunur da namazı aralarında cemaatle kilmazlarsa, şeytan onları kuşatıp yener. Şu halde cemaate devam ediniz. Muhakkak ki sürüden ayrılan koyunu kurt yer. (Ebu Davud, Namaz 46; Nesâi, İmâmet 48.)” M. Yusuf Kandehlevî, *Hayatu's-Sahâbe*, çev. Ali Arslan, Akçağ Yay., Ankara 2004, II, s. 97.

28 Mustafa Uzunpostalcı, *Cemaat*, DİA, TDV Yay., İst. 1993, VII, s. 288.

istekli takipçilerine rehberlik etmesiyle yürüyen bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselama göre liderin iki temel görevi vardır. Bunlar “hizmetçi” ve “koruyucu” olmasıdır. Lider, takipçilerinin hizmetçisidir. “Bir kavmin efendisi, onlara hizmetkâr olandır”²⁹ şeklinde bir hadisle, bu durum prensipleştirilmiştir. O, onların refahını arar ve onlara rehberlik eder.

Müslüman liderin ikinci ana görevi ise cemaatini zulme ve istibdada karşı korumak, Allah bilincini ve takvayı teşvik etmek ve adaleti tesis etmektir. Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselam bunu şöyle ifade etmiştir: “Kumandan ancak bir kalkandır. Arkasında harbedilir ve onunla korunulur. Eğer Allah'tan korunmayı emreder ve adalet gösterirse bununla kendisine ecir verilir; bundan başka bir şey emrederse ondan gelen aleyhine olur.”³⁰

Bir lider olarak Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın takım arkadaşlarını seçmede temel ölçütü, “liyakat” ve “ferdî ehliyet” olmuştur. Hatta liyakat ve ehliyetini kaybedenleri görevden almada tereddüt göstermemiştir. Başka konularda bilgi ve yetenek sahibi olup da yönetim hususunda yetersiz gördüğü kimseye görev vermemiştir. Ebu Zer el-Gıfârî'nin³¹ bu yöndeki talebini reddetmesinin yanında, ahabını da idarî bir makamı bizzat istemekten sakındırmıştır.³² Kabile üstünlüğü, asalet, zenginlik gibi kriterleri ölçüt olarak almamış, liyakat kesbeden bir genç dahi olsa, ona yönetimde görev vermiştir. Büyük sahabilerin olduğu bir orduya komutan olarak yirmi yaşlarındaki Üsâme b. Zeyd'i tayin etmesi,³³ Yemen'e kadı olarak genç yaştaki Hz. Ali'yi ataması³⁴ yönetimde liyakate verdiği değeri

29 Deylemî, *Müsne'd*, II, 3473, s. 324.

30 Müslim, *İmâre* 9.

31 Müslim, *İmâre* 4.

32 Buhârî, *İcâre* 1; Müslim, *İmâre* 3.

33 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-Azâmî, Beyrut 1970, XI, s. 234-35 (20413); İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Amr, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001, IV, s. 66; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 246.

34 Ebu Davud, *Akdiye* 6.

Hız. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

göstermektedir. Hatta ehil olmayan kişilerin göreve getirilmesini kıyamet alameti olarak haber vermiştir.³⁵

Yönetimde vazgeçmediği temel prensiplerden biri "istişare"dir. Onun bu husustaki hassasiyetini Ebu Hureyre, "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamdan daha çok, arkadaşlarıyla istişare eden kimse görmedim!"³⁶ şeklinde ifade etmiştir. Hz. Ömer de bu konuda şöyle demiştir: "Resulullah aleyhissalâtu vesselam, yanlarında Ebu Bekir ve ben de bulunduğum halde Müslümanların meselelerini konuşmak için gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı."³⁷

Liderliğin Ahlakî Temelleri:

İslam'da liderlik, Allah'a teslim olma inancında kökleşmiştir. O, Allah'ın dinine hizmet etme üzerine yoğunlaşır. "Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi."³⁸

Müslüman bir lider Allah'a hizmet etmek için, Allah ve Peygamberinin emirlerine uygun davranmak ve güçlü bir İslamî ahlak karakteri geliştirmek zorundadır. Bu ahlakî karakter, liderin dört ruhî gelişim basamağı vasıtasıyla, onun Allah'a imanının artması şeklinde ortaya çıkacaktır: *İman, İslam, Takva ve İhsan*.³⁹

İman: İslamî ahlak karakterinin esasında Allah'a iman vardır. İman, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın peygamberliğine inanmayı içermektedir. Güçlü bir imana sahip lider, Allah'ın rızasına uygun olarak, kendisi ve bütün sahip olduklarına dikkat edecektir. Sağlam bir imana ve özellikle de ahiret inancına sahip bir lider, yaptıklarının sorumluluğundan kaçmayacaktır ve devamlı

35 Buhârî, İlim 2.

36 Tirmizî, Cihad 34.

37 İbn Hanbel, *Müsned*, I, s. 178 (311); Tirmizî, Salât 126; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, X, s. 356.

38 Enbiya sûresi, 21:73.

39 Beekun and Badawî, *a.g.e.*, s. 6-9.

olarak iyi işleri vurgulayacaktır. Bu fikri desteklemek için Kur'an, imanla iyi işlerin (amel-i salih) bağlantısını kurar.⁴⁰

İslam: İmanın inşa ettiği İslam, Müslüman bir lider ve takipçilerinin ahlâki karakterinin ikinci basamağıdır. İslam, Allah'a teslim olmayı istemek yoluyla, kendisiyle ve Allah'ın yarattıklarıyla, Allah için barışa ulaşmak anlamına gelir. İman tohum, İslam meyvedir.

Takva: İslam yoluyla Allah'a teslim olan bir birey olarak lider, Allah'a saygıyla karışık bir korku geliştirir. Allah'a olan görevinin, hayatının hepsini kuşatan içbilinç ve Allah'a karşı sorumluluğunun farkındalığı takvadır. Takvanın özü, dış bir şekil içinde olmaktan ziyade, kalbin ve aklın içten yönelişidir. Takva bir Müslüman liderin veya takipçisinin, ister cemaat üyelerine, ister müşterilerine, isterse diğer kişilere adaletsiz davranmasını engelleyecek veya en azından sınırlayacaktır. "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."⁴¹

İhsan: Takva, Allah korkusu hissi iken, ihsan Allah sevgisidir. Bu sevgi, Müslüman bireyi Allah'ın memnuniyetini kazanmak için çalışmaya motive eder. Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam ihsanı şöyle tarif eder: "İhsan; Allah'a, O'nu görüyormuşçasına ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan bile O seni görüyor."⁴² Allah'ın görüyor olduğunun sürekli hissedilmesi, herhangi bir lideri veya takipçisini, en iyi şekilde davranmaya sevk edecektir.

İslam ahlâkının karakteri, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın şahsında somutlaşmış ve davranışlarına aksetmiştir. O'nun davranışlarından genel olarak liderlerin ve takipçilerinin beş temel İslamî

40 Ayrıntılar için şu ayetlere bakılabilir: Bakara sûresi, 2:25, 62, 82, 277; Nisâ sûresi, 4:57, 124, 172, 173; Mâide sûresi, 5:9, 69, 93; A'râf sûresi, 7:42; Yûnus sûresi, 10:4; Râd sûresi, 13:29; İbrahim sûresi, 14:23; KeHF sûresi, 18:30, 88, 107; Meryem sûresi, 19:59-60, 96; Tâhâ sûresi, 20:82; Hac sûresi, 22:14, 23, 49, 50, 56; Nûr sûresi, 24:55; Şuarâ sûresi, 26:227; Ankebût sûresi, 29:7, 9, 58; Rûm sûresi, 30:44, 45; Lokman sûresi, 31:7; Secde sûresi, 32:18, 19; Sebe' sûresi, 34:4, 37; Fâtır sûresi, 35:7; Sâd sûresi, 38:24, 28; Mümin sûresi, 40:40, 58; Fussilet sûresi, 41:8; Şûrâ sûresi, 42:22, 23, 26; Câsiye sûresi, 45:21, 30; Muhammed sûresi, 47:2, 12; Fetih sûresi, 48:29; Teğâbûn sûresi, 64:9; Talâk sûresi, 65:11; İnşikâk sûresi, 84:25; Burûc sûresi, 85:11; Tîn sûresi, 95:4, 6; Asr sûresi, 103:1, 3.

41 Nahl sûresi, 16:90.

42 Buhâri, İman 37.

Hz. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

davranışa sahip olmalarını beklemek mümkündür: Adalet, Güven, Doğruluk, Kendi gelişimi için nefsiyle mücadele, Sözünü tutma.⁴³

Adalet

Adalet, ister lider isterse takipçisi olsun, her Müslümanın geliştirmeye çalışması gereken dinamik karakteristiktir. “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun. Bu, Allah korkusuna daha çok yaklaşan bir davranıştır.”⁴⁴

Bir dengeye ulaşma ve orta bir yol bulma ihtiyacı bir lider için oldukça önemlidir ve Kur'an'da Allah tarafından sıkça vurgulanmaktadır. O, cennetin en üst katını kazanacakları şöyle tarif etmektedir: “O kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler, ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”⁴⁵ Adalet prensibine, bütün Müslüman liderler ve takipçileri tarafından uyulması gerekir. Allah Müslümanları uyarır: “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”⁴⁶ Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam, “Kıyamet gününde insanların Allah'a en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır.”⁴⁷ demiştir. Bir yerde hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, orada kan dökümünün yaygınlaşacağını⁴⁸ belirtmiş, “Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden soylu, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim”⁴⁹ diyerek adalet konusundaki hassasiyetini ve tavizsiz duruşunu ortaya koymuştur.

43 Beekun and Badawi, *a.g.e.*, s. 9-13.

44 Maide süresi, 5:8.

45 Furkan süresi, 25:67.

46 Nisa süresi, 4:58.

47 Tirmizi, Ahkâm 4 (1329).

48 *Muvatta*, Cihad 26.

49 Buhâri, Hudud 12.

Güven

Aslı bir değer olarak güven, sosyal ilişkileri yöneten kapsamlı bir kavramdır. “Ey iman edenler! Allah’a ve Peygambere hainlik etmeyin, sonra bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.”⁵⁰ Güvenin Kur’an’da açık olarak liderlikle bağlantısı kurulmuştur. Kral, büyük güvenle özel danışmanı olarak atadığını Hz. Yusuf’a söyledikten sonra, o tedbir olarak depoların ve ambarların sorumluluğu altında doldurulmasını ve onları kurma ve onları koruma görevini istemiştir.⁵¹ Hz. Yusuf, böylece bolluk zamanlarındaki malzemeleri kısıtlama yükünü başkasına vermektense bu görevi kendisi üstlenmek istemiştir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam mü’mini tarif ederken, “Mümin, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir”⁵² diyerek mü’min olan bir kişinin, başkalarının mallarına, canlarına, namuslarına zarar veremeyeceğini belirtmiştir. “Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selâmette kaldığı kimsedir. Muhacir de Allah’ın nehyettiğini terk edendir”⁵³ şeklinde Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın dilinde yer edinen güven unsuru, sıradan bir Müslüman için bile bu derecede hassas bir unsur iken, elbette lider için çok daha önemli bir kaide olacaktır.

Doğruluk

Kur’an’da doğru davranış şu şekilde tarif edilmektedir: “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. Allah’ın rızasını gözeterek yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar. Namaz kılar, zekat verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır!”⁵⁴

50 Enfal sûresi, 8:27.

51 Yusuf sûresi, 12:54, 56.

52 Buhârî, İman 3; Tirmizî, İman 12.

53 Buhârî, İman 3-4.

54 Bakara sûresi, 2:177.

Hız. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

Bu ayette, doğru liderlerin çeşitli ahlakî özellikleri göze çarpar:

Onlar, adaletli davranır ve kişisel hislerinin adaleti engellemesine izin vermezler.

Onlar, iman sahibidirler.

Onlar, ihtiyaç sahibi olanların bakımını üstlenirler ve bunu Allah rızası için yaparlar.

Onlar, namazlarına sadıktırlar ve sadakalarını verirler.

Onlar, antlaşmalara uyarlar.

Onlar, tecrübe ettikleri zorluk tipi ne olursa olsun önemi yoktur; sabırlıdırlar.

Her insan için vazgeçilmez ahlakî bir erdem olan doğruluk, lider için hayatî bir karakteristiktir. Doğruluğa büyük önem veren Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâmın şu sözü birey ve topluma yol gösterici bir prensiptir: "Hiç şüphesiz yok ki doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında siddik (doğru sözlü) diye yazılır. Yalancılık kötüyeye götürür, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır."⁵⁵

Kendi Gelişimi İçin Nefsiyle Mücadele

Bu durum, Kur'an tarafından şöylece ifade edilmiştir: "Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Allah uğrunda hakkınızı vererek cihat edin. O, sizi seçti, din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim'in dininde de böyleydi. Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için O, gerek daha önce gelmiş kitaplarda, gerekse bunda (Kur'an'da) size Müslümanlar adını verdi. Öyle ise namazı kılın, zekatı verin ve Allah'a sınımsız sarılın. O, sizin Mevlâ'nızdır. Ne güzel Mevlâ'dır, ne güzel yardımcıdır!"⁵⁶

55 Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr 103, 104.

56 Hac sûresi, 22:77, 78.

İslam'da Liderlik ve Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Liderliği

Liderler ve takipçileri, niyetlerini ve fiillerini değerlendirmede, izlemede ve kendilerini buna göre geliştirmek için davranış göstermede devamlı olarak bu prensibi uygularlar. Onlar, söylediklerini uygulamaya uğraşırlar ve diğerlerini bu özgeleşme için mücadeleye teşvik ederler.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam bu durumu şu şekilde açıklamıştır:⁵⁷

Dünyada mü'minler üç gruba ayrılır:

1. Şüphe etmeden Allah'a ve Resulüne iman edip, canları ve mallarıyla Allah yolunda cihat edenler.
2. İnsanların mal ve canlarına güvendiği kişiler.
3. Hırs gösterdiğinde Allah uğrunda kendini kaptıranlar.

Böylece mü'min için imandan ihsana doğru bir gelişim öngörülmüştür.

Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselam, başka bir hadiste de “Mümin bir yılan deliğinden iki kere ısırılıp sokulmaz”⁵⁸ sözüyle, problemlerden ders alıp aynı hataları tekrar yapmamak üzere kendini geliştirmeyi teşvik etmiş, “İki günü eşit olan ziyadadır. Yarını, bugünden şerli olan kimse lanetlenmiştir. Hayırlarını artırmayan kimse, zarardadır. Zararda olan kimse için ölüm daha hayırlıdır”⁵⁹ diyerek insanı devamlı çalışmaya, üretici olmaya, ferdî ve toplumsal temelde gelişmeye sevk etmiştir.

Sözünü Tutma

Bütün Müslümanlar –ister liderler olsun, isterse takipçileri– sözlerini tutmak zorundadırlar. “Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getiriniz.”⁶⁰ “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında

57 Tebrizi, *Mişkâtul-Mesâbih*, 3854 no'lu hadis, III.

58 Buhâri, Edeb 83; Müslim, Zühd 63.

59 Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ*, II, s. 274 (2406).

60 Maide sûresi, 5:1.

Hz. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği

büyük bir nefretle karşılanır"⁶¹ gibi ayetler, bir Müslüman için sözünde durmayı kesinkes emretmektedir. Sözünü tutma, bir Müslümanı karakterize eden önemli bir kriterdir. Sözünü tutmama ise riyakârlıkla eşdeğerdedir. Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam bu durumu şöyle tasvir etmiştir: "Münafiğın alâmeti üçtür: Söz söylediği zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."⁶²

Abdullah b. Ebi'l-Hamsa şöyle anlatır: "Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselama daha peygamberlik gelmezden önce O'ndan bir şey satın almıştım. O alışverişten ona bir miktar borcum kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaat ettim. Ama bunu unuttum. Üç gün sonra hatırlayıp geldiğimde Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam hâlâ sözleştiğimiz yerindeydi. 'Ey genç, bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!' dedi."⁶³

61 Saff sûresi, 61:2, 3.

62 Müslim, İman 107.

63 Ebu Davud, Edeb 82.